

УДК 811.161.2:37.026

Г. Д. Швець,

кандидат філологічних наук, доцент

(Київський національний університет

імені Тараса Шевченка)

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ УКЛАДАННЯ ЗБІРОК ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ ДЛЯ ЧИТАЧІВ-ІНОФОНІВ

Постановка проблеми. Поруч із провідними напрямками вітчизняної лінгводидактики, розвиток яких зумовлений специфікою національно-мовної ситуації в державі (викладання української мови як рідної, як другої та як державної), в останні десятиліття активно розвивається ще один – дослідження різних аспектів теорії і практики викладання української мови як іноземної (УМІ). На сучасному етапі надзвичайно важливою постає проблема пошуку ефективних форм і методів навчання УМІ та належного навчально-методичного забезпечення її викладання. Українські лінгводидакти вже створили низку підручників та посібників для різних етапів навчання УМІ. Разом із цим недостатньо розроблена навчальна текстотека з УМІ: виразно бракує “зібраних і відповідно опрацьованих в окремій книзі” [6, с. 166] текстів, різних за тематикою та жанрово-стильовими характеристиками. Необхідність укладання збірок, зокрема художніх, текстів для читання іноземцями і визначає актуальність нашого дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій з теми. У методиці викладання іноземних мов ґрунтовно досліджено різні аспекти проблеми використання художнього тексту (ХТ) в навчальному процесі: складання корпусу художнього текстового матеріалу для мовного вишу (Л. Смелякова); відбір і адаптація ХТ для читання студентами-філологами підготовчого факультету (Т. Печериця); навчання читання на основі ХТ (Т. Вдовіна, Л. Журавльова,

М. Зінов'єва); методика навчання інтерпретації ХТ (Т. Аронова); лінгвокраїнознавчий аналіз ХТ (Л. Жирнова, Н. Кулібіна); лінгвостилістичний аналіз ХТ (Г. Васильєва); навчання дискусії на матеріалі ХТ (Н. Топтигіна); ХТ як матеріал для розвитку монологічного мовлення (Е. Вільяллон); розвиток комунікативно-мовленнєвих навичок на матеріалі ХТ (Є. Матрон); використання текстів драматургії в комунікативно-функціональному навчанні експресивного усного мовлення (Г. Крутських) тощо. У царині УМІ наукові пошуки лінгводидактів у руслі зазначеної проблематики зосереджені в таких напрямках: лінгвокраїнознавчий потенціал ХТ (А. Буднік, З. Мацюк), ХТ як джерело формування комунікативної компетенції (Л. Васильєва), навчання читанню на матеріалі ХТ (І. Процик, С. Шевченко), можливості певних жанрів та принципи роботи з ними в іноземній аудиторії (Л. Антонів, М. Єлісова, С. Єрмоленко) та ін.

Мета статті. Попри наявність низки наукових розвідок, що стосуються певних аспектів проблеми, можемо констатувати брак досліджень, спрямованих на створення цілісної системи роботи з ХТ в іншомовній аудиторії та обґрунтування принципів укладання збірок ХТ для читання іноземцями. Мета пропонованої статті – окреслити лінгводидактичні засади укладання збірок ХТ, адресованих читачам-інофонам.

Виклад основного матеріалу. У психолінгвістиці та лінгводидактиці обґрунтовано доцільність використання творів художньої літератури в навчанні іноземної мови. По-перше, емоційна насиченість ХТ, ефект співпереживання, що виникає у процесі читання, та можливість множинної інтерпретації зумовлюють активну мисленнєво-мовленнєву діяльність учня-читача, а відтак, ефективне формування навичок та вмінь у різних видах мовленнєвої діяльності. По-друге, твори красного письменства, що презентують мову в усьому її багатстві й різноманітті, є потужним джерелом країнознавчої інформації, оскільки “літературний твір, ...окрім сконцентрованого в нім ідейно-художнього змісту, неодмінно відображає особливості конкретної національної культури, психологію і дух нації” [1, с. 76]. По-третє, у випадку навчання

студентів-філологів використання ХТ продиктовано професійною метою: ознайомлення іншомовних слухачів із кращими зразками художньої літератури, формування умінь ідейно-художнього аналізу літературного твору та художнього перекладу. Як зазначає дослідниця Н. Кулібіна, особливості художньої літератури – “професійна (під час навчання філологів), комунікативно-практична (у мовному навчальному процесі), пізнавальна і виховна цінність – роблять її унікальним навчальним матеріалом” [3, с. 5].

На підставі вивчення публікацій із теми, аналізу власного викладацького досвіду й досвіду колег із підготовчого факультету й Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка ми дійшли висновку про використання ХТ у практиці викладання УМІ переважно в роботі з трьома групами іноземних учнів: на початковому етапі (в умовах підготовчого факультету), під час навчання студентів-філологів та в роботі зі стажистами з інших країн. Розглянемо детальніше, які ХТ використовують у кожній названій групі і які збірки є в арсеналі викладача УМІ для відповідного контингенту іноземців.

У підручниках і навчальних посібниках із практичного курсу української мови для студентів-початківців кількість ХТ і палітра художніх жанрів обмежена. Так, у посібнику В. Вінницької і Л. Голов'яшиної “Слухаємо, говоримо, пишемо” (2003) та підручнику В. Вінницької і Н. Плющ “Українська мова. Практичний курс граматики для студентів-іноземців” (2003) поруч із навчальними текстами на побутову, краєзнавчу, історичну тематику пропонуються казки, легенди, притчі різних народів. У другому з названих посібників зустрічаємо навчальні ХТ за оповіданням О'Генрі “Останній листок” та за повістю К. Паустовського “Золота троянда”. Під час створення обох ХТ літературні твори зазнали сильної адаптації (за термінологією Г. Васильєвої), отож для читання іноземцям пропонується переказ оригінальних художніх творів. Основна мета використання ХТ на цьому етапі – розвиток навичок аудіювання й усного та письмового мовлення, лексико-граматичних навичок – визначила характер відібраних текстів (розповідні, сюжетні, “прозорі” за ідейним

змістом, нескладні за лексико-граматичним наповненням) і завдань до них (запитання й тести на розуміння змісту, завдання доповнити речення, скласти план, утворити й розіграти діалог за текстом, переказати його, завдання на синонімію, антонімію, сполучуваність слів, використання правильної граматичної форми слова, творення слів, конструювання речень тощо).

Збірка зі спеціально відібраними ХТ для тих, “хто перший рік вивчає українську мову як нерідну, або іноземну, незалежно від обраної спеціальності” [4, с. 2], на сьогодні лише одна – “Читаємо українською” (автори – Л. Паламар, Н. Татяанченко, Н. Поставна). До неї увійшли українські народні казки, історичні оповідання, прислів'я та приказки, прозові й поетичні твори класичної та сучасної літератури (переважно української). Кожен текст супроводжується кількома дотекстовими та післятекстовими завданнями, спрямованими на розвиток лексико-граматичних навичок та перевірку розуміння прочитаного.

Використання ХТ під час навчання студентів-філологів (другої визначеної нами групи) продиктовано професійною метою. ХТ є об'єктом вивчення дисциплін, що входять до навчальних планів підготовки іноземних студентів гуманітарних спеціальностей підготовчого факультету (“Українська та зарубіжна література”), бакалавра філології (“Коментоване читання художніх творів”, “Історія української літератури”, “Історія зарубіжної літератури”) та магістра з української мови і літератури (“Історія української літератури”, “Українська література в контексті світової культури”, “Жанрово-стильові тенденції в українській літературі ХХ століття”, “Лінгвостилістичний аналіз художнього тексту”). Зрозуміло, що головним завданням роботи над ХТ із цією категорією іноземних студентів є ознайомлення із творчістю провідних письменників, через яку репрезентовано основні тенденції українського та світового літературного процесу, формування і розвиток навичок літературознавчого, лінгвокраїнознавчого та лінгвостилістичного аналізу. Спеціальні навчальні видання, спрямовані на вирішення цієї мети, такі: підручник О. Сапожнікової “Українська й зарубіжна література” (2005) (для

студентів підготовчого факультету), посібник М. Єлісової “Коментоване читання художніх творів” (2010) (для першокурсників) та підручник-хрестоматія С. Дяченко і О. П’ятецької “Українська література для іноземних студентів” (2010), адресований студентам-філологам середнього та професійного рівнів володіння українською мовою. Видання О. Сапожнікової та С. Дяченко й О. П’ятецької мають виразне історико-літературне спрямування, що й позначилося на структурі праць: у книгах розміщено теоретичний матеріал (відомості з теорії та історії літератури, стислі біографії письменників, аналіз творів красного письменства) та художні твори (часто їх уривки, іноді адаптовані ХТ). Провідний принцип відбору ХТ – системно-літературний, що забезпечує репрезентативність часової, національно-специфічної та художньої систем літературного процесу [5, с. 8]. У випадку зі студентами початкового рівня володіння українською мовою орієнтація виключно на цей принцип, без урахування принципу доступності, є, вочевидь, помилковою стратегією, оскільки читання вміщених у підручнику О. Сапожнікової неадаптованих уривків зі “Слова о полку Ігоревім”, поезій Т. Шевченка, І. Франка, “Лісової пісні” Лесі Українки, “Intermezzo” М. Коцюбинського та інших складних в ідейному й мовному плані художніх творів є непосильним завданням для іноземного студента, за плечима якого максимум півроку вивчення української мови.

Посібник М. Єлісової, на відміну від двох попередніх, має лінгводидактичне спрямування: система завдань, запропонована до ХТ, скерована на розвиток в іноземних студентів-філологів першого курсу читацької компетенції, вдосконалення їхніх фонетичних, лексико-граматичних і комунікативних умінь та навичок. Відповідно до програми дисципліни “Коментоване читання художніх текстів”, метою посібника визначено “формування у студентів-іноземців навичок та умінь роботи з художніми текстами різних жанрів для досягнення ними базового рівня володіння художнім стилем української мови, що є необхідною передумовою опанування писемно-книжним і усно-розмовним різновидами української літературної

мови” [2, с. 3]. Однак через абсолютизацію принципу доступності, до видання увійшло багато ХТ, адресованих дітям, що може зменшувати ефективність читання й обговорення їх іноземними-студентами: текстовий матеріал не завжди враховує інтересів, цінностей, мотивів читання юнацької аудиторії.

Як було зазначено вище, ХТ використовується також у навчанні стажистів гуманітарних спеціальностей (філологів, україністів, славістів тощо). Власне, мета роботи з ХТ у цьому випадку суголосна завданню, що визначене провідним у навчанні студентів-філологів, – формування лінгвокраїнознавчої, текстуальної, професійної компетенцій. Отож матеріал підручників і посібників, схарактеризованих вище, може стати в пригоді й викладачеві, що працює зі стажистами-філологами та україністами. Спеціально для цієї категорії учнів на кафедрі українського прикладного мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка створено кілька книжечок серії “Читаймо українською! Матеріали для навчання української мови як іноземної” з уривками творів І. Котляревського, Лесі Українки, Ю. Яновського, оповіданням В. Симоненка та системою завдань до них (2008, укладачі – О. Антонів, З. Мацюк, Н. Станкевич, І. Процик).

Що ж до іноземців-нефілологів середнього та вищого рівнів володіння українською мовою, то пріоритетним завданням у навчанні таких студентів визначено формування навичок професійного мовлення, опанування різними підстилями наукового фахового мовлення. Вважаємо, однак, що не можна недооцінювати роль ХТ у формуванні комунікативної компетенції читачів-інофонів, зокрема збагаченні їхніх країнознавчих знань, удосконаленні навичок непідготовленого мовлення, розвитку загальної культури, врешті-решт. На жаль, доводиться констатувати факт відсутності збірок ХТ для інокомунікантів різних спеціальностей середнього й завершального етапів вивчення української мови, оскільки схарактеризовані вище підручники й посібники перевантажені спеціальною філологічною інформацією, а запропоновані там тексти, відібрані, як ми зазначали, за системно-літературним принципом, часто є неактуальними для пересічного читача, тож навряд чи сприятимуть ефективному вирішенню

навчальних завдань. Спробою заповнити цю лакуну став посібник Г. Швець, Ю. Торчинської та А. Літвінчук “Читаймо українською” (2012), що виник у результаті співпраці викладача й магістрантів кафедри української та російської мов як іноземних Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка в межах спецкурсу “Художній текст у системі навчання української мови як іноземної”. Основною метою використання ХТ в навчальному процесі, на думку авторів посібника, є розвиток читацької компетенції та комунікативно-мовленнєвих умінь іноземців. Тому відбір літературних творів для читачів-інофонів було здійснено за такими критеріями: 1) врахування особливостей іншомовної аудиторії (ХТ повинен мати оптимальний обсяг, бути цікавим для молоді й доступним за лексико-граматичним наповненням); 2) потенціал твору для розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь (можливість створення діалогів, монологів, полілогів, рольових ігор, проведення дискусії за матеріалом ХТ); 3) соціокультурний потенціал твору (ознайомлення з українською культурою: традиціями, звичаями, історією тощо); 4) естетична цінність ХТ [8, с. 4].

Принцип відбору ХТ за ступенем/потенціалом естетичного впливу на читача чи принцип облігаторності, які визначені головними в концепціях відповідно Л. Смелякової та Є. Верещагіна і В. Костомарова, на нашу думку, набувають особливої ваги у випадку навчання філологів. Коли ж мова йде про ХТ для читання іншомовними студентами різних спеціальностей, особливо початкового та середнього етапів навчання, не так важливо, наскільки естетично довершений художній твір і яке місце він посідає в історії української літератури. Набагато важливіше, вважаємо, щоб ХТ відповідав актуальним мотивам читання іноземних студентів, порушував цікаві для молоді теми і проблеми, викликав бажання обговорити, спонукав до роздумів, дискусії – лише в такому випадку можна очікувати успішного читання й ефективного розвитку різних складових комунікативної компетенції на матеріалі ХТ.

Отже, огляд підручників та посібників із ХТ для читачів-інофонів засвідчує, що при укладанні подібних збірок необхідно не лише брати до

уваги спеціальність іноземних студентів (філологи / нефілологи) та рівень володіння українською мовою, а й передусім лінгводидактичний потенціал ХТ, який визначається, в першу чергу, актуальністю твору для читача та можливістю розвитку на основі тексту комунікативно-мовленнєвих умінь, зокрема навичок невідготовленого мовлення.

Наступний важливий момент, який необхідно враховувати при укладанні збірок ХТ для читачів-інофонів, – це адаптація літературного твору. Якщо для студентів професійного рівня володіння українською мовою можна пропонувати неадаптовані оригінальні твори художньої літератури, то для інокомунікантів початкового й середнього рівнів обов'язковою умовою успішного читання в більшості випадків є спрощення художнього твору в цілому чи окремих його моментів. На наш погляд, оптимальними можуть бути такі критерії адаптації ХТ для іноземців: 1) відповідність рівню мовленнєвої підготовки іншомовного читача (так, наприклад, для студентів початкового рівня можливою є сильна адаптація – переказ художнього твору з певним лексико-граматичним спрямуванням чи без нього, і в тому випадку, якщо текст має цікавий сюжет і є актуальним для молоді, така адаптація навіть творів класики, т. зв. “золотого фонду літератури”, є не просто виправданою, а методично необхідною й доцільною); 2) орієнтація на спеціалізацію адресата (під час адаптації художніх творів, призначених для вивчення в аудиторії майбутніх філологів, варто бути особливо уважним до збереження головних лінгвостилістичних особливостей ХТ, індивідуального авторського стилю); 3) збереження цілісності твору (як мінімум – на ідейному й сюжетному рівні, а у випадку слабкої адаптації – на ідейно-образному) [7].

Очевидно, що робота з ХТ буде ефективною за умови використання оптимальної системи завдань. У посібнику “Читаймо українською” (2012) система роботи над ХТ в іноземній аудиторії організована в таких напрямках: 1) завдання, спрямовані на подолання труднощів лінгвокраїнознавчого характеру (дотекстовий етап); 2) лексико-граматичні вправи (дотекстові та післятекстові); 3) завдання, спрямовані на формування й розвиток навичок лінгвостилістичного

аналізу тексту (для студентів-філологів, до чи після читання ХТ, залежно від конкретного матеріалу); 4) завдання, спрямовані на перевірку розуміння сюжету твору, його головної думки, проблематики, характеру героїв (післятекстові); 5) завдання, спрямовані на розвиток комунікативних умінь і навичок, зокрема навичок діалогічного й монологічного мовлення (завершальний етап) [8].

Така система завдань ефективна під час аудиторної роботи над ХТ. Що ж до збірок ХТ, призначених для самостійного читання іноземцями, то в них методично доцільним може бути коментар (лінгвокраїнознавчий, лексичний, стилістичний тощо) та обмежена кількість завдань, обов'язково з відповідями до них. Такі книги із ХТ для домашнього читання та завданнями до них успішно використовуються в методиці викладання англійської, французької та інших іноземних мов. Створення подібних збірок із творами української літератури для читачів-інофонів – справа майбутнього. Хотілося б, щоб іноземці, які вивчають українську мову, мали можливість вибирати серед збірок ХТ: видання з адаптованими до певного рівня володіння мовою творами конкретного автора, чи книги з ХТ певного періоду розвитку української літератури, чи певного жанру, стилю, тематики тощо. Вирішення цього завдання – один із напрямків роботи кафедри української та російської мов як іноземних Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка: її спеціалісти працюють, зокрема, над створенням другого випуску посібника “Читаймо українською” (для початкового рівня володіння мовою), тексти якого об'єднані жанрово (українські народні та авторські легенди) й тематично (відомі географічні об'єкти України, знакові постаті в нашій культурі, національні символи).

Висновки. Укладання збірок ХТ для читачів-інофонів – одне із важливих завдань, яке стоїть зараз перед українськими лінгводидактами. Для його реалізації необхідно врахувати досвід роботи за збірками, що вже існують, та досвід створення подібних видань у методиці викладання іноземних мов. Методично обґрунтована та збалансована ієрархія принципів відбору художніх творів, доцільна адаптаційна стратегія, ефективна система

завдань до ХТ, різний підхід до укладання збірок, адресованих філологам чи нефілологам та призначених для аудиторної роботи або для домашнього читання, – ті лінгводидактичні засади, які визначають орієнтири у створенні збірок ХТ для іноземних читачів.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Подальшого розгляду й аналізу потребують такі аспекти проблеми використання ХТ у навчанні УМІ, як лінгводидактичний потенціал окремих літературних жанрів, конкретних художніх творів, ефективність використання певних завдань до ХТ на різних етапах вивчення мови, обґрунтування системи коментарів та завдань до ХТ для домашнього читання тощо. Всебічний аналіз цих питань повинен стати підґрунтям складання переліку рекомендованих творів української літератури для читання на різних етапах вивчення УМІ та створення різнопланових збірок із ХТ та завданнями до них.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буднік А. Особливості сприймання художнього стилю студентами-інофонами // Українська мова у світі : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції, 8-9 листопада 2012 р. / А. Буднік, Курган К. – Л. : Видавництво Львівської політехніки, 2012. – С. 69-77.
2. Єлісова М. О. Коментоване читання художніх творів: Навчальний посібник для іноземних студентів / М. О. Єлісова. – К. : ТОВ “НВП “ІНТЕРСЕРВІС”, 2010. – 119 с.
3. Кулибина Н. В. Методика лингвострановедческой работы над художественным текстом / Н. В. Кулибина. – М. : Рус. яз., 1987. – 143 с.
4. Паламар Л. М. Читаємо українською : навч. посібник (для студентів початкового етапу) / Л. М. Паламар, Н. Ф. Татяниченко, Н. В. Поставна. – К. : БМВ, 1999. – 199 с.
5. Смелякова Л. П. Теоретические основы отбора художественного текстового материала для языкового вуза (На материале английского языка): автореф. дисс. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Л. П. Смелякова. – СПб. : Изд-во

Российского государственного педагогического университета
им. А. И. Герцена, 1993. – 32 с.

6. Станкевич Н. Особливості створення навчальної текстотеки з української мови як іноземної // Теорія і практика викладання української як іноземної. – Вип. 6 / Н. Станкевич. – Л. : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – С. 162-168.

7. Швець Г. Д. Адаптація художніх творів для читання в іноземній аудиторії // Семантика мови і тексту: матеріали XI Міжнародної наукової конференції (Івано-Франківськ, 26-28 вересня 2012 р.) / Г. Д. Швець. – Івано-Франківськ, 2012. – С. 684-687.

8. Швець Г. Д. Читаймо українською : навч. посіб. з української мови для іноземних студентів / Г. Д. Швець, Ю. О. Торчинська, А. О. Літвінчук / за ред. Г. Д. Швець. – К. : Фенікс, 2012. – 112 с.